

Amit én akarok, amit mi itt olyan nagyon akarunk, az ennyi: „Lássák be az amerikaiak és angolok, hogy nem mi vagyunk a „szervezett gonosztevők”, hogy emberek vagyunk, mint Önök. Asszonyaink vannak és gyerekeink, gazdagok és szegények vannak köztünk és ugyanúgy köhögünk és ugyanolyan pápaszemet hordunk, mint Önök. Mi nem vagyunk sem felsőbbrendű emberek, sem aljaemberek. Mi egyszerűen hívő emberek vagyunk. Az amerikai és angol nép ne lásson bennünk polgárrémet, de egy új szellemi magatartás képviselőit. Mi azonban különbözünk önöktől, hogy a jövőre nézve gyönyörű elképzeléseink vannak és hogy ezt az elképzelést gyermekeink érdekében akarjuk megvalósítani. Mi ezért dolgozunk, lehet, hogy nem érzük meg, de a mi gyermekeink és ellenségeink gyermekei egész biztosan megérik majd. Látja, ezért tudunk mi szenvedni. Önök láthatnak bennünk ellenfelet, de becsüljenek is meg minket és kell, hogy megkülönböztetett tisztelettel becsüljenek minket.”

A fasizmus elleni harcnak eddigi legnagyobb pozitívuma: az ember-ségtudat kristályosítása, realizálása. Amikor a Harmadik Birodalom ezt az értéket, ezt az eredményt halállal kénytelen büntetni, akkor ezzel a legsúlyosabb ítéletet mondta ki önmaga felett.

Fábry Zoltán

BUKOTT TANÁROK. Komlós Aladár sokoldalú ember, költő, esztétikus regényíró és — tanár. Komoly írói munka legújabb regénye is¹, a mesterségbeli tudás tiszta fémjele rajta s mégis felöltlik a gondolat, hogy a mű szerzője nemcsak író, de — amit különben tudunk róla — tanár is. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy Komlós Aladár regénye — tanáros írás. Ez a meghatározás az értékelés rovására menne, tekintve, hogy az irodalmi közfelfogás a nehézkes, tudálékos, körülményes, fontoskodó és főleg művészietlen írásokban tanári attitűdöket szeret főlismerni. Komlós regényében az élményanyag valósága köti össze az író a tanárral; a nemcsak pusztán átértzett, de közvetlenül átélt életforma az, ami az író fantáziáját termékenyíti. Az a kettőség, ami egyébként az író és a tanárt egymástól különválasztja, itt szerencsés sikon találkozik és megszületik egy olyan tanárregény, amit nem csupán iskolamester, vagy csupán belletrista, de amit olyan író irt, aki egyben aktív tanár is.

Komlós Aladár szókimondó író és éppen emiatt nem egyszer gyült már meg a baja az írónak a tanár fölöttes hatóságaival. A magyar irodalmárok becsületére válik, hogy Komlóst a harapófogóban sosem hagyták cserben és kivédtek a tanár-író személyén keresztül meginduló olyan támadásokat, amelyek az irodalom, és a kritika szabadsága ellen irányultak. Ez a megjegyzésünk nem tér el cikkünk tárgyától, mert Komlós könyvének elején ez a félre nem érthető rípost háritja él már jólőre a levegőben lógó támadásokat: „Ez a könyv nem riport, hanem regény. Az iskola, amelyet leír, nincs meg a valóságban, az események, amelyeket elbeszél, nem történtek meg.”

A közfelfogásnak az a sajnálatos eltévelyedése, amely céhbéli sérelemnek tekinti már a szakmai karrikatúrákat is, ilyen óvatosságra, készíti az író és ezzel valósággal az irodalom hitelét és szuverénitását éri sérelem. Igaz ugyan, az irodalmi értékállóság szempontjából közömbös, hogy létezik-e a regénybeli iskola, vagy sem és hogy az elbeszélte események megtörténtek-e. Azonban az nem mindegy, hogy az író meggyőző ereje hihetővé teszi-e akár a hihetlent is. Az író szuggesztivitásáról csak akkor lehet beszélni, ha az, amit elmond, az *átélés*, tehát az *élmény* erejével hat. Az író, aki könyvében életrehív egy iskolát növendékekkel és tanárokkal egyetemben, nem valószínű, hogy szabad fantáziája után alkot, mert hiszen a valóság ábrázolásáról van szó és nem képzelgések-

¹ Komlós Aladár: *Néró és a VII. a.* Pantheon kiadás, Budapest.

ről. Bizonyos, hogy az író, aki nem ismeri a leányiskolát, az csak hamisan ábrázolhatja és csak utánérzésképpen elevenítheti meg. Nem lehet vitás, hogy pl. Tolsztoj, vagy Solochov leírásai a háborúról, sokkal hűbben érzékeltetik az embermészárlást, mint Andrejev Leonid, vagy Szomorú Dezső bármilyen érdekes és megrázó történetei, mert ezek az írók sosem harcoltak háborúban. Ezen a ponton, tehát éppen az írói alkotás hamis benyomásain át szűnik meg közömbös volta — az olvasóközönség és a kritika számára — az író élményanyagának A regényíró hűségének a valósághoz minden bizonnyal nem abban kell megnyilvánulni, hogy a történet pontosan így esett meg és pedig ugyanazon a helyen, hanem — hogy minden ugyanúgy meg is történhetett volna. Na már most, hogy visszatérünk Komlós regényéhez, elmondhatjuk, hogy jellem- és környezet-rajza annyira hű, hogy az — valóságábrázolás. A tanár ilyen, amilyennek ő látja, ahogy életformáit átélte és ahogy környezetében megfigyelte. Ezen a felismerésen nem segít az író mentegetőzése és meg kell állapítanunk, hogy Komlós Aladár lelkiismeretes író és kitűnő megfigyelő. Szomorú korjelenség, hogy egy igazszándékú író a társadalom hipokritasága, csaknem annak kijelentésére kényszeríthet, hogy: „hazudtam, ebben a könyvben semmi sem igaz.” Pedig ebben a könyvben igenis minden igaz, az iskola is, az események is, a tanárok lelke, lelketlensége, korrupciója, öröme, örömtelensége. Igaz minden és ezt Komlós Aladár írásművészete hitette el velünk.

*

Az öregedő tanár regényét írta meg Komlós Aladár. Egy iskolai feyelmi vizsgálat keretében világosodik meg előttünk Perényi Zoltán leánygimnáziumi tanár életének tragédiája. Ha azonban megmaradnánk ennél a megállapításnál, kevesebbet mondanánk annál, mint amennyit Perényi élete példáz. Mert ennek a gáláns, öregedő tanárnak a tragédiájában egyaránt osztoznak mindenkor a leányiskolák tanárai. Perényi alakjában megörökítést kapott az Ismeretlen Leányiskolai Tanár, aki a sokszáz között él, örül, tanít, küzd, szenved és elbukik, ugyanúgy, mint a többi sokszáz, aki, ha még eddig nem bukott el, csaknem bizonyos, hogy el fog bukni. Mert nézzük csak, miről is van szó. Egy fiatal tanár bekerül a leányiskolába, a növendékek érdeklődése feléje irányul, ő lesz a kiválasztott, az osztályok kedvence, a körülrajongott mester, mindenki neki öltözik, s a tanár úr az iskolának, az iskola növendékeinek, a kapcsolat valamivel különös atmoszférát teremt, a tanár minden vágya, hogy a kapcsolatot elmélyítse, egy sajátságos pszichózis keletkezik, amelyben már nem az előadott tárgy a fontos, hanem a tanár személye, *ahogyan* előad és a lányok, *ahogyan* a frizurájukat viselik a tanár kedvéért az előadás alatt. Évekig tart ez a kölcsönös érdeklődés és megfogalmazatlan vonzalom, mialatt a tanár megkopaszodik és a lányok felcseperednek. A rajongás iránya megfordul. Új és fiatalabb tanár érkezett. A régi tanár lehanyaglásának korszaka ez. A mellőzött, sőt most már kigunyolt tanárban bosszúvágy éled. És az iskolában az öregedő tanár megváltozik. „Néró” lesz belőle — *ahogyan* a lányok elnevezik. Növendékeiket gyötri, kinozza, buktatja. Esete nem első és egyedülálló. Az ő egykori megérkezése is Nérót csinált az addig körülrajongott professzorból. Az elnépszerűtlenedést az sem tudta elviselni. A Nérók újra, meg újra visszatérnek. Bizonyos, hogy Perényi utódjából is egyszer Néró-lesz. ha csillaga lehanyaglik.

Ennek a lelki átalakulásnak a magyarázatát keresi és okos fejtegetések során meg is találja az író. A kérdés végső megvilágítását a regény egyik epizódfigurája adja meg néhány szóval. Klausek nevű tanár és író bohém külsőségei mögött bár léha, de *elemző bölc*s életszemléletét

hordja. Az ő felfedezése, hogy itt egy „Néző komplexummal” állunk szemben, „amely szerint a tanár helyzete az iskolában azonos az ókori zsarnokok helyzetével és a szeretetkeresés észrevétlen átmenetekben ~~csaknem~~ szükségszerűen kegyetlenné válik, mert minél jobban kívánja a tanár, hogy szeressék, annál fájdalmasabban gyűlöli meg azt a növendékét, akinek részéről szeretetlenséget tapasztal, gyűlölködő viselkedése viszont újabb szeretetlenséget vált ki, s nincs megállás, a kerék forog egyre tovább, végül nyílt harc és ellenségeskedés fejlődik ki a tanár és osztálya közt, s mindez épp a nagy szeretetvágy következtében. Semmi sem könnyebb, mint hogy szerelemből gyűlölet támadjon.”

Ez röviden összefoglalt elemzése annak a lelki átalakulásnak, aminek feltárását Komlós Aladár a regény cselekménye során igyekszik írni módszerekkel elvégezni. Ennek a Klauseknek a szerepe már csak a kommentátoré, aki egy pillanatra az ész felvillanásával még megvilágítja azt, amit már végigéltünk. Ő mondja azt a figyelemreméltó szentenciát hogy „akinek nincs semmije az iskolán kívül, annak az iskola lesz mindene. Ez ellen nincs mentség. Az a tanár, aki túlsok odaadással él az iskolának, eleve gyanús a szememben, biztos vagyok benne, hogy az életben kielégületlen... Az ujságok folyton a szivtelen, rossz tanárról fecsegnek, aki tönkreteszi tanítványait. Holott épp fordítva: a tanár az áldozat, mert ő az, aki jobban szeret.”

Komlós Aladár módfelett nagy ökonómiával építette fel a regény anyagát. Nincsenek benne fölösleges elkalandozások, mindvégig a tárgynál marad. Lehet, hogy tán a munka könnyebb végét fogta meg, amikor a regény hőstét nagyrésztben mások nézeteiből ismerteti meg az olvasóval, tárgyalási vallomások alapján és így az olvasó nem tudja egészen élesen érezni magához a regény főhőstét, a szenvedő tanárt, akinek drámája egy távolban lepergett film hatását kelti; az érzelmek hullámszerűségét inkább csak sejteni lehet, mint átérezni, a cselekmény az olvasó számára nem közvetlen élmény, hanem csak tudomásulvétel, mintha holmi elméleti megállapításokról és ismeretekről volna szó, amit igen élvezetesen tesz vonzóvá és érdekessé az író. Persze egy ilyen megállapítást, mint amit most megtettünk, könnyű kivédeni azzal a ténnyel, hogy éppen a tárgyalási keret nyújtott bősz és jól kihasználtnak az írónak arra, hogy megismertethette az egész környezetet az olvasóval, s olyan miliő- és jellemrajzzal szolgálhatott, ami esetleg más alkalommal kevésbé lehetett volna ennyire markáns és eredeti. És tény az is, hogy ahol Perényit közvetlenül megjeleníti, ott a figura él és bizonyos, hogy plasztikusan áll a tárgyalás homlokterében is, ahogyan a kartársai jellemét látják és megrajzolják.

Mondhatnók hát ennél fogva azt, hogy Komlós regényének nem utolsó erénye éppen hibájában rejlik és ezzel ugyyszólván a hiba, ha valóban hibáról lehet beszélni — egyben a regény jó oldala is.

Persze lehet tenni más észrevételeket is, így hibáztathatjuk azt is, ami nincsen benne a regényben, mert az író gyakran felelős azért is, amit kihagyott. Egy tanári élet nem merül ki csupán a növendékekkel való relációban, még akkor sem, ha a tanár az „életben kielégületlen.” A tanári élet sok vonatkozása maradt itt megvilágítatlanul, amire pedig az író találhatott volna módot és alkalmat.

És még valamit meg kell jegyeznünk. Nem ok nélkül foglalkoztunk cikkünk elején olyan dolgokkal, amelyek a regény cselekményén látszólag kívül esnek. Így Komlós bevezető szavaival, amelyek eleve védekezésnek illőként beavatkozás eshetősége ellen. A regényen kívül leírt néhány mondat, amely a történet fantáziaszülte tényére utal, komoly erő-

ködést vált ki végig az egész regényen az íróból, hogy az alakok élethűségét elretusálja és eltüntesse azokat a sajátságokat, amelyek pedig alakjainak jellemével együtt járnak és amiket az író bizonyos, hogy eredetileg nagy általánosságban tapasztalt és megfigyelt. Nem kulcsregényt reklamálnak. Csak sajnáljuk az olyan kirívó szándékoltságot például, mint amilyen az a megjegyzés Klausek figurája mellett, hogy tanári működésén kívül *jobboldali* hírlapokba és folyóiratokba dolgozott. A jobboldaliságra vonatkozó megállapítás felfigyelteti az olvasót és keresi a figura jellemében a jobboldaliságnak legalább a kiütkező vonásait, mert ok nélküli ilyen utalást olyan körütekintő író, mint Komlós, nyilván nem tesz. És a végén csalódunk. Ebben az alakban semmi jobboldaliság nincs. Bölcselkedése egy liberális professzornak is becsületére válnék. Bemutattunk belőle néhány szemelvényt. Hol ott a jobboldaliság? Vagy az az egész csak megtévesztésre való, mert a jobboldaliság kihangsúlyozása nélkül esetleg arra gondolnánk, hogy az illető talán szabadelvű, vagy izraelita hitfelekezeti irányban működik és ez pedig már leleplezés számba menne, amit az író eleve elhárít magától a könyv előljárójában.

Ujvári

Uri László

SZLOVENSZKÓI MAGYAR PARASZTREGÉNY. A mult század végén meginduló tőkeakkumuláció, tőketerjeszkedés, a kapitalizmus magára eszmélkedése minden társadalmi rétegben mélyreható rezgéseket, változásokat idézett elő. Nem maradt ki a parasztréteg sem. Egyre élesebb lett a kontraszt a civilizáció teremtette szellemiségi és tárgyi világ meg a parasztsztyály társadalmi helyzete között. A Nyugat s Kelet parasztja között tátongó szakadékban volt a középeurópai parasztság sorsa. A nyugati parasztot néhány évtized alatt a kultura jelei vették körül. Ezek a jelek a társadalmi szervezettség és az emberi akaraterő jelei voltak, amelyekkel egészen új társadalmi atmoszférát teremtett maga körül. A Kelet parasztja a történelmi változásig nem csinálhatta meg a formakeresést, nem szüntethette meg a kiéit társadalmi sémákat, szociális sebeit nem tárhatta fel. Így erősbödött az a szakadék, amely végzetesen elválasztotta a kontinens parasztrétegeit egymástól. A szakadékban rekedt középeurópai parasztéletnek egyik, gócpontjára, a szlovenszkói magyar paraszt életére világít Selleyi regénye.* Metszet ez az írás a parasztéletéről: pontos, sűrű & miként a parasztélet, letagadhatatlanul drámáktól terhes. A társadalmi változások ideje a messzeségbe tolta Gárdonyi bukolikus falusi paraszthalakjait, a sallangos rekvizitumuk fölött egyre erősebben dörgött a; szociális leesettségben heverő parasztvilág elfojtott szava. A szociális nyomorúságba esett faluról úton-útfélen úgy beszéltek, mint a városi élet-rezervoárjáról. Szlovenszkón is így van: a paraszt a minden, de akit nem értenek meg az írók, nem a költők, csupán álmukban jelent valamit, amit nem tudnak rímmel, fogalommal, szóval, pontos irodalmi konstrukcióval kifejezni. Selleyi könyve a meglévő szociális parasztvalóságáról beszél. Falusi tempóval, falusi nyelven, de irgalmatlan számonkéréssel, pontos megmutatással. Egy falu alól elfogy az agyag, mely a kenyeret jelenti. A falut fel akarják gyujtani, hogy az alkalmatlan dombról lekerülhessenek és ott a sikságon építhessék fel csinosabb, egészségesebb falujukat. De mégsem teszik. Ugyis leég a falu és a vége zsuppkérés, koldulási engedélykérés, megütött riadalom a dombon és a sikságon, mert a

* Selleyi József: *Elfogyott a föld alóla. A Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság kiadása. 1935.*